

İki İmparatorluk Arasında Rusyalı Müslüman Türkler

Alfina Sıbgatullina, çev. Zümrüt Şirinova Emiroğlu

Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2014, 296 s, ISBN: 6055227302.

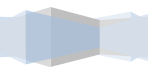
Mehmet DEMİRCİ*

Tanıtımını yaptığımız kitabın aslı, 2010 yılında Moskova'da Rusça olarak basılmıştır. Yazarı Prof. Dr. Alfina (Elfine) Sıbgatullina; Kazan Tatarlarından, günümüz Tatar bilim kadınlarından biridir. Kendisi; Rus ve Tatar dili ve edebiyatı, Tatar dini-tasavvufi edebiyatı alanlarında uzmandır. Tataristan üniversitelerinde çeşitli idari görevlerde bulunmuştur. Halen Moskova'da Rusya İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü'nde çalışmaktadır.

Tataristan, Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir cumhuriyet. Dört milyona yakın nüfusunun % 53'ü Tatar, % 40'ı Rus. Başkenti Kazan, Moskova'nın 800 km güneydoğusunda zengin ve büyük bir şehirdir. Tataristan; tarım, sanayi, petrol, doğalgaz ve petro-kimya sanayiinde ileridir.

---

* Prof. Dr.

Kazan Tatarları eğitimli bir müslüman topluluk. Ülkede bin tane camii var. Eskiden beri Osmanlı Devleti ile sıkı ilişkiler içinde oldular. Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitim ve kültür hayatımızda Tatar asıllı ilim ve fikir adamlarının katkısı önemlidir. Yusuf Akçura, Sadri Maksudi Arsal, Akdes Nimet Kurat, Reşit Rahmetî Arat, isimleri unutulmayacak ilim ve fikir adamlarımızdır.

Rus toprakları içinde milyonlarca soydaş ve dindaşımız bulunmaktadır. Onlar hakkında bilgilerimiz yetersizdir. 19. ve 20. asrın başlarında karşılıklı ilişkilerimizin arttığı görülür.

Sıbgatullina; özellikle Rusça kaynakları, Rus ve Osmanlı arşiv belgelerini, iki tarafın gazetelerini, hatıra kitaplarını tarayarak bilimsel ve özgün bir çalışma ortaya koymuştur.

Araştırmada zaman dilimi olarak 19. asır sonu ile 20. yüzyıl başları seçilmiş. Kitap iki ana bölümden oluşur. I. Bölümün ana başlığı "**Osmanlı İmparatorluğunda bulunan Rusya Müslümanları**"dır. Bu bölümün ilk faslında şu ara başlıklar var:

19. yy sonu ile 20. yy Başlarında Rusya'dan Yapılan Hac Seferleri, Rusya Müslümanlarının Hac Güzergâhları, Kafkasya ve İran Güzergâhı, Buhara ve Semerkant'dan (Afganistan) Mezar-i Şerif, Kâbil, Peşaver, Bombay ve Mekke ve Medine'ye Giden Cidde veya Yanbu liman Güzergâhı, Karadeniz Limanlarından İstanbul'a, Süveyş'ten Cidde veya Yanbu Güzergâhı, Hicaz Yolculuğu Sıkıntıları, Salgınlar ve Karantinalar, Rusya'dan Hac Ziyaret Rehberi Saidazimbayev'in "Dosyası".

Bu bölümden altını çizdiğim kısımlar:

"Rusya Müslümanlarının hac yolculuğu aynı zamanda bilgi görgü artırmaya yarardı. Hac "kendi kabuğundan sıyrılarak, aydınlığa çıkmak ve dünyayı görmek için bir fırsattır". Hacca gidecek olan bu insanların büyük bir kısmı ilk defa medeni dünya ile karşılaşıyorlardı, ilk defa "atsız yürüyen demir arabaya", yâni trene biniyor, denizde vapurda seyahat ediyor, otomobile geziyordu."

"Rus yönetimi, idaresi altındaki Müslümanların Hac ziyaretleriyle hemen hemen hiç ilgilenmemiştir. Yurtdışı pasaportlarının çıkarılması konusu açık ve net bir şekle sokulmadığından, yukarıda temas edildiği üzere birçok hacı adayı 20. yüzyıl başında bile herhangi bir kontrole ve organizasyona tabi olmadan sınırı geçebilmiş, Rus ve yabancı vapurlara bilet satışı tanzim edilmemiş, ücretlerin ödenmesinde belli bir kontrol sistemi de oluşturulmamıştır."

"Hac yolcuları, bu sıkıntıları tabii olarak kendi imkânlarıyla üstesinden gelmeye çalışmalarına rağmen, tam mânâsıyla beceremediklerinden, çoğu zaman o kadar çok arzuladıkları Kâbe ziyaretini gerçekleştirilmeden bazıları yolculuk esnasında vefat ediyor, geride kalanlarsa bütün olanlara rağmen dinî inançları gereği ziyaretten vazgeçmeyip, yola devam ediyorlardı."

"Gerek Rusya'da, gerekse Türkiye ve Arap ülkelerinde Hacı adaylarını kandırıp, soyarak ellerinde olan ne varsa, varını yoğunu alıp parasız bırakma fırsatını elden kaçırmayan fırsatçılar her yerde bulunuyordu. Bunlar her millet veya dinden kimselerdi."

"Hac yolculuğunu zorlaştırıp engellemek için kolera dedikoduları çıkardı. Ayrıca çeşitli noktalarda sadece müslümanlara uygulanan karantina zulümleri yapılırdı."

Hacca giden Rusya Müslümanları için İstanbul, hayranlık duyulan en önemli uğrak ve konaklama yeriydi. Bu şehirdeki çeşitli tarikatlerin ilginç ritüelleri dikkatlerini çekmiştir. Uzun güzergâhtaki muhtelif şehirlere ve insanlarını tanıır, onlarla sohbet eder, değerlendirmeler yaparlardı. Eli kalem tutanların "Hacnâme" türü hatıra kitapları dikkat çeker."

Alfina Sıbgatullina, Rusya'dan gelen hac yolcularının İstanbul'daki konaklama mekânlarını anlatırken, başta **Özbekler Tekkesi** olmak üzere bazı dergâhlar hakkında bilgi verir. Bu arada "**İstanbul'daki Nakşî Tekkeleri**" başlığı altında geniş mâlûmat sunar.

Nakşîlik Orta Asya kökenli bir tarîkattir ve o bölgelerde en yaygın tasavvuf kurumudur. Oralardan gelen hac yolcularının İstanbul'da Nakşî tekkelerinde misafir olmaları tabiidir. Ancak yazarın "*Osmanlı devletinde daha çok Nakşî tarîkatı yaygındır*" (s. 107) hükmü isabetli değildir. Osmanlı'da en yaygın tarîkat, çeşitli kollarıyla "*Halvetîlik*"tir.

Araştırmanın konusunun bir gereği olarak Hicaz demiryollarından da söz edilir. Bu demiryolunun açılış haberini Rusya Müslümanlarının heyecanla karşıladığı belirtilir. Hicaz demiryolunun çok ağır maddi-manevi şartlar altında yapılmış olduğu ifade edilir. Demiryolunun inşası ve güvenliği için 5 ilâ 7 bin Türk askerinin görevlendirildiğini, develerle en az kırk günde gidilen yolun 72 saate düşürüldüğünü öğreniyoruz.

Rusya Müslümanlarının ülkelerine sadık olduğu, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin derdiyle dertlenip, talep ve ihtiyaç baş gösterince para yardımı yaptıkları ifade edilir.

Rusyalı Müslümanlardan Osmanlı hakkında kitap yazanlar da olmuştur. Fatih Kerimi'nin "*İstanbul Mektupları*" buna örnek teşkil eder.

Kitabın ikinci bölümü "**Osmanlıların gözünden Müslüman Rusya**" başlığını taşır. Burada, söz konusu dönemde Rusya'ya gidip gelen devlet ve fikir adamlarının yazdıklarından örnekler sunulur. Bu örneklerden birinde; **Hüseyin Hilmi Paşa**, 1910'da Rusya'ya gider ve çeşitli kimselerle konuşur. Kendisiyle görüşme yapan bir Rus gazetesinin yazdıkları düşündürücüdür:

"Kaderin cilvesine bakın ki, uyum içinde yaşamayı beceremeyen iki komşu devlet olarak var olmak zorunda bırakılmışız. Eninde sonunda bu konu üzerinde düşünmek gerekir. Tarihi hasımlığın sebebini araştırmak ve sonu olmayan bu savaştan başka bir çıkış yolu bulmamız gerekiyor."

1912'de Rusya'ya giden **Celâl Nuri İleri**, Tatarları över, Ruslarla kıyaslar:

"Onlar (Tatarlar), alkolizm, fuhuş, cehalet gibi hastalıklardan uzak olmakla, dolayısıyla hissedilir bir şekilde gelişme içerisindedirler. Şehirde yaşayan Tatar kadınlar arasında okuma yazma bilmeyen çok azdır. Tatarlar, tiyatroya ve diğer halka açık mekânlara gitmekte serbesttirler."

Aynı zamanda Tatarların geleneklerine sıkıca bağlı olduklarını belirtir.

1913'te bu topraklara seyahat eden **Mahmud Esad Efendi** de benzer intibalara sahiptir. Ona göre Rusya Türkleri arasında en gelişmiş zümre, Kazan Tatarları'dır; Kazan ise, Rusya Müslümanlarının kültür başkentidir. Mahmud Esad Efendi'nin, **Musa Bigiev**'in yazdığı ve 1911'de Kazan'da basılan *Uzun Günlerde Ruza (Oruç)* adlı eserini çok takdir ettiğini de öğreniyoruz.

Kitabın son faslı yürek yakıcı: **“I. Dünya Savaşında Rusya’ya esir düşen Osmanlı Türkleri, Çarlık Rusyasında bulunan Esir Türkler”**dir. Eylül 1917’ye kadar Ruslara esir olan Osmanlı askeri sayısı 65 bine yakındır. Büyük felâket, 1914-1915 **Sarıkamış** bozgunuyla başladı. Bu yenilgiden sonra on binlerce Türk esir düştü. Bir kısmı açlık, yorgunluk ve hastalık sonucu telef oldu. Hayatta kalabilenler Ruslar tarafından tarım ve maden işlerinde çalıştırıldı. Şanslı olanlar yerli Müslümanların yardım ve desteğini gördü. Tataristan özerk Cumhuriyeti, dolayısıyla Rusya vatandaşı olan Alfina Sıbgatullina, kitabımı şu paragrafla bitirir:

“Biz sadece Rusya ve Osmanlı Müslümanlarını birleştiren sıkı ilişkiler ve kardeşlik tarihinin bazı sahnelerini burada aktarmaya çalıştık. Bunlar yalnızca bu tarihi dönemin birkaç bölümünü oluşturmaktadır. Bu tarih üzerinden yüzyıl geçse de, maalesef yeterince bilindiğini söylemek zordur. Sevindirici olan şudur ki, Birinci Dünya savaşı esnasında esir düşerek Rusya'nın çeşitli esir kamplarında kötü şartlar altında yaşayan Türk esirler, kendi din kardeşlerine güvenmişler, hem Sibiryaya, hem Idil civarında, hem de Bakü'de Müslüman Türk insanlar, ellerinden geldiğince kardeşlerine sağlık ve moral desteği vermeye çalışmışlardır.”

